

[0007]

IN BALLADE EN SYN OERSETTING

'Edward' en 'Evert'

Ta ynlieding.

,Edward' is in ballade, dêr't de stambeam foar in great part fan rekonstruearre wurde kin: der bisteane fersys fan yn Great Brittanjen, Skandinavië en Amearika, Professor Archer Taylor, dy't dêr yngeand stúdzje fan makke hat, wol hawwe dat de ballade yn it Midsieusk Skotlân of Ingelân ûntstien is, nei Skandinavië oerwaeid en dêr - himsels lokaal oanpassend - as 'Sven i Rosengård' hiem wurden is. It is nammenlik sa, dat de Skotsk-Ingelske fersys mei har hoofske attributen fan 'swurd', 'hauk', 'hoars' en 'bituorre kastiel' in âlderdom suggerearje, dy't de modern-oandwaende, faek en folle degenerearre Skandinavyske en Amerikaenske farianten folslein misse *).

'Edward' is foar it earst printe yn Percy's 'Reliques of Ancient English Poetry' (1765), en dat yn syn nou âldst- en tagelyk meast-bikende foarm; 'Evert', de Fryske oersetting fan J.C.P. Salverda, 'Schoallemaester to Wons', stiet yn dy syn bondel 'Hiljuwns Uwren' (1834).

De teksten folgje hjir yn sa'n foarm, dat de lêzer, neffens it patroan fan de earste, de oare strofen, troch it ynlaskjen fan oanspraek en it herheljen fan rigels, foar himsels oanfolje moat:

Edward, Edward
A Scottish Ballad.

Evert,
yen âde Romance uwt Schotlân.

I

Everts Mem.

'Why dois your brand sae drap wi' bluid,

Ho iz dijn swird fen bloed so read?

Edward, Edward,

Evert! Evert!

Why dois your brand sae drap wi' bluid,
And why sae sad gang yee O?'

Ho iz dijn swird fen bloed so read?
Ho rinst' so truerich, soon?- O!

Evert.

'O I hae killed my hauke sae guid,
(Mither, mither,

Ick sloeg dear mey mijn haucke dea,
(Memme! Memme!

O I hae killed my hauke sae guid,
And I had nae mair bot hee O.'

Ick sloeg dear mey mijn haucke dea,
In dat dogt my so oon - O!'

II

'Your haukis bluid was nevir sae reid,
My deir son I tell thee O.'

'Uwz haucke-bloed wier nea so read,
Siz, soan! Het hestu dien?- O!'

'O I hae killed my reed-roan steid,
That erst was sae fair and free O.'

'Ick sloeg ijnn' haest mijn schimmel dea,
Fol moed in trouw az yen. - O!'

*) A. Taylor, 'Edward' and 'Sven i Rosengård', A study in the Dissemination of Ballads, University of Chicago Press, Chicago, 1931, Ta likernôch deselde konklúzje komt: W. Schmidt, Die Entwicklungsgeschichte der Edward-Ballade, 1933, Anglia, side lvii, 277-312.

III

'Your steid was auld, and ye hae gat mair,
Some other dule ye drie O.'
O I hae killed my fadir deir,
Al as, and wae is mee O!'

'Dijn âde die nin minsche kwea,
Dy druwckt yen oore smert. - O!'
't Iz heyte-bloed:- uwz heyt sloeg 'k dea,
Dy gruwle dolg't my 't hert. - O!'

IV

'And whatten penance wul ye drie for that,
My deir son, now tell me O.'
'Ile set my feit in yonder boat,
And Ile fare ovir the sea O.'

In ho, ho schil 't nu gean mey dy?
Wier hinne mey so 'n wee? - O!'
'Hier iz nin rest, nin doer foar my,
'k Gean oppe stee ney see. - O!'

V

'And what wul ye doe wi' your towirs and
(your ha',
That were sae fair to see O?'
'Ile let thame stand tul they doun fa',
For here nevir mair maun I bee O.'

'Ho schil 't den mey dijn huwz in hoaf?
To wrâd nin moayer, soon! - O!'
't Mey stean æf fâlle in sinckje ijn 't stoaf,
Foar my iz alles stoarn. - O!'

VI

'And what wul ye leive to your bairns
(and your wife,
When ye gang ovir the sea O?'
'The warldis room, late them beg thrae life,
For thame nevir mair wul I see O.'

'Het schille den dijn wijf in bern?
Azte omtorckste oppe see'? - O!'
'Och! - biddelje fen hern to hern,
My let her wol noch wee. - O!'

VII

'And what wul ye leive to your ain
(mither deir,
My deir son, now tell me O.'
'The curse of hell frae me sall ye beir,
Sic counseils ye gave to me O.'

In het, het schil dijn memme nu?
Siz my dat eack, myn soon! - O!'
'De helle-flock dy leyt op jo,
Y hisne er my to oon. - O!'

Wy stelle ús nou foar om:

- (I): in algemiene karakteristyk fan de balladen as sadanich to jaen;
- (II): de poëtyske wearde fan 'Edward', yn syn balladyske eigenskippen, to hifkjen;
- (III): dêrneffens de oersetting to bioardieljen.

I

1. Omt literaire wurken foarmen fan minsklike utering binne - resultaten fan psychologyske prosessen -, kin men fan tinken wol ha, dat alle litteratuer-stúdzje twa útgongspunten hawwe kin: men kin in wurk logysk bisjen as in fêststeand resultaet; en men kin it psychologysk bisjen, mei inkeld it proses dat dat resultaet produsearre hat to skôgjen.

Sa wurdt men gewaer dat yn it gefal fan 'litteraire' poëzij it resultaat bistiet út op-papier-sette wurden; it psychologysk proses dat dat resultaat skepen hat is yndividueel; en it is de persoanlikheit fan de yndividuele skriuwer dy't, glânzgjend tusken wurden en rigels troch, syn markteken op it gedicht set hat.

De poëzij fan de balladen is lykwols yn 'e kearn net 'litterair'; it resultaat stiet nea fêst (hoewol't de ballade yn in biskaet stadium fan mounlinge oerlevering as in skynber fêst resultaat op papier smiten wêze mei); de ballade bistiet út wurden, dy't libje yn it brein en sprutsen wurde troch de lippen fan it folk, it psychologysk proses dat in ballade syn 'foarm' jown hat is universeel; en it is de universaliteit, de ûnpersoanlikheit, fan it folk dat syn mark op de wurden set hat.

2. Yn poëzij foeget de yndividuele dichter in persoanlik elemint ta oan de litteraire tradysje dy't hy as eftergroun by syn skriuwen hat; der is plak foar originaliteit; persoanlike tinzen krije in persoanlike bihanneling.

Ballade-poëzij is in tradysje op himsels; neat opfallend farsks wurdt der ea oan tafoege; originaliteit is net yn tel; universele tinzen wurde ûnpersoanlik-wei bihannele.

Sadwaende kin der gâns in forskeel bistan tusken it iene fers en it oare, wylst balladen altyd op inoar lykje, mei har eigen miene styl net allinne, mar ek mei har mien ynternasionael reservoir fan ûnderwerpen, tinzen, konvinsjes en phraseologij. De gong fan it forhael kin men se inkeld oan útinoar. Ballade-poëzij is dan ek folle mear in genre as in samling fan ûnderskate balladen. Gelikense situaesjes wurde altyd biskreaun mei suver deselde wurden, en dat sà konstant, dat it in biwiis fan har echtheid is.

Balladen hawwe sà lang frij omdoarme, hawwe sa'n soad fan en oan inoar liend, dat men it forskeel tusken litteraire poëzij en ballade-poëzij op 'en alderskerpsten - op it gefaer ôf to oerdriuwen' - sa oantsjutte kin: yn litteraire poëzij giet it mear om it 'hoe' as it 'het'; yn ballade-poëzij is it krekt oarsom, liket it: men wit nea 'hwat', mar altyd 'hoe't', de ballade fortelle sil. Dat wol lykwols net sizze, dat yn ballade-poëzij it 'hwat' yn 'e kearn wichtiger is as it 'hoe'. Op syn bêst jowt ballade-poëzij in like lokkige harmonij to sjen as litteraire poëzij, mar it leit altyd op in oar plan: yn litteraire poëzij is de harmonij mei opsetsin skepen om oan biskate artistike bitingsten to foldwaen; yn de ballade-poëzij liket dat mear syn bislach krigen to hawwen by de graesje fan it tafal.

3. Yn litteraire poëzij kiest en forsmyt de dichter wurden om syn eigen smaek to bifredigjen. Ballade-poëzij is de smaek fan it folk mei mank, liket it. Fan yndividuele oarsprong, - dat is nou algemien bitinken - hat de ballade syn eigenskippen opdien op syn tocht troch de ieuwen hinne, by de mounlinge oerlevering fan de iene generaesje nei de oare. It folk hat ek rigels en strofen keazen en forsmitten, liket it, om in kollektive smaek to bifredigjen. It resultaat mei it slot wêze fan in lokkige seleksje. Dizze smaek - hoe swier ek to definiearjen - kin oars net as ûnpersoanlik wêze.

As in litterair fers in kweekte blom is, dan is in ballade in forwylderien.

4. Etymologysk binne 'balladen': 'douns-sangen'; dy namme tsjut nou in apart soarte sange oan, nammentlik 'sangen dy't in forhael fortelle.' It is de kombinaasje fan 'forhael' en 'sang' dat in ballade makket. Yn guon mei de sang oerhearskje, yn oaren it forhael; dat hinget meast ôf fan oft it refrein oanwêzich is, of dat dat forfongen is fan rigels dy't it forhael fuortsette.

Hoe great op it ballade-fjild de ôfstân tusken dizze beide utersten ek wêze mei, alle balladen hawwe de karakteristike trekken, dy't út har ûnpersoanlike toan fuortkomme, mien. Yn de ynhâld resultearret dy ûnpersoanlikheit yn in folsleine objektivens; men fynt yn 'e baladen gjin moralisearjende kommentaren en gjin bispegelingen, - fan gefolgen ek suver gjin abstrakte terminologij -, gjin humor, gjin sarkasme, gjin protest, gjin sentimentaliteit. Yn de foarm komt dy ûnpersoanlikheit ta utering yn it folslein ûntbrekken fan originaliteit: it metrum en rythme sit in binaud lyts bytsje forskaet yn (hwat de balladen maklik troch inoar hinne waekse liet), èk sa mei it rym - as it dan noch 'folslein' rym is -; it vokabulair is de meagere kant neist (gjin originele phraseologij, metaphoaren en epitheta), de styl sûnder in swym fan nije fynsten; alliteraasje komt allinne yn tradysjonele kombinaesjes foar. Dit folslein ûntbrekken fan originaliteit mei fierders ta party strukturele herhellingen laet hawwe.

5. It folslein ûntbrekken fan originaliteit yn it mateariael-foarmjen lûkt alle oandacht nei hwat sein wurdt: it forhael giet it om.

It folslein ûntbrekken fan kommentaar, biskriuwing en forklearring lit it forhael net logysk floeije fan it begjin nei de ein, mar lit it draeije om spronggewize-inoaropfolgjende scènes.

Net allinne hat de bimongenheit fan leafde foar sang en fortellen de balladen har foarm jown, leafde foar it dramatyske hat der ek tige ta bydroegen. (De 'scènes' fan it forhael en de strukturele herhellingen lykje dan ek likefolle it positive resultaat fan ien of mear fan dizze grif stimulearjende eleminten to wêzen as it negative resultaat fan it ûntbrekken fan respektivelik biskriuwing en originaliteit).

Balladen binne forhalen, dy't tagelyk dramatysk en sjongsum binne.

6. It foargeande - dat in summere algemiene fertikale karakteristyk wêze wol - moat yn it gefal fan 'Edward' (hoewol dramatysk en sjongsum as ien) efkes inger bigrinzge wurde: 'Edward' heart nammentlik ta it - moai hiheind - tal balladen dat allinne út in dialooch bistiet. De ienheit fan plak en tiid, dy't dêr yn bisletten leit, slút it flitsende, suver filmske fortellen, dat de balladen yn it miene in great part fan har tsjoen jowt, út. Mar de oare eigenskippen binne hjir namsto twingender oanwêzich en hawwe elk foar oar - sa't út it folgjend horizontaal ûndersyk bliken dwaen mei - namsto mear in poëtyske wearde.

(Tonei it lêste)

Grins, Klaes Dykstra.

IN BALLADE EN SYN OERSETTING. II.

1. 'Edward' op syn poëtyske wearde to hifkjen moat by foaropstean, dat de ballade yn 'e kearn amper poëtyske pretinsjes hat: de tekst is einliks neat mear as in grêfskrift, in bistjurre reliket fan aktyf mienskipsformeits dêr't ûnderskate faktoaren tsjinjend om in folksforlet kultureel to sêdzjen - douns, sjongmeldij en sjongtekst - intrigue - yn gearmongen sitte.

De tekst - fan hûs út dus net mear as in weardefol faset - apart to

skôgjen is lykwols yn moderne tiden net allinne it oannimlikst en meast foar de hân lizzend paed, oerbleaun om de ballade binei to kommen, mar sûnder mis ek de muoite wurdich.

2. Yn 'Edward' is sprake fan in jonge man dy't mei syn mem in petear hâldt: in fan bloed drippend swurd, docht bliken, hat er syn heit mei daet; foar syn misdie oanfurdiget hy de straf dy't Germanen op sibbe-moard tapasten; yn in iepen boat de sé op en in ûnûntkombere dea (dat wiif en bern wurde oan har lot, syn kastiel oan 'tiids tosk' oerlitten); syn mem lit er fanwegen har kwea-rie de flok fan de hel op rêste.

3. Fan de typyske ballade eigenskippen stiet de herhelling tige op 'e foargroun. Yn elke strofe steane fraech en andert dûbel, 'Why dois your brand sae drap wi' bluid' (2x), 'O I hae killed my hauke sae guid' (2x).

Tagelyks spilet dêr in folslein oare karakteristike herhelling trochhinne, in saneamde 'him stadich ûntjaende herhelling'; de ûntjowing bart meast yn trije stadia, sa ek yn 'Edward' en wol op twa plakken. It earste gefal is de ûntjowing fan 'hauke sae guid' oer 'reid-roan steid' nei 'fadir deir', wurden dêr't oeral 'O I hae killed my ...' oan foarôfgiet. It twadde gefal is tagelyk ien fan it faek-foarkommend 'mounlinge testamint': fan 'towirs and your ha', oer 'bairn and your wife' nei 'ain mither deir', de beide lêste folgjend op: 'And what wul ye leive to your...', it earste op: 'And what wul ye doe wi' your ...' (it forskeeltsje lit him logysk forklearje; de oerienkomstige rigel yn str. IV mei mem faeks ek yn dizze parallel bilûke, al wykt er hwat mear ôf).

It refrein, in herhelling op himsels, bistiet sels ek noch út in herhelling, 'Edward, Edward', 'Mither, mither'.

Dan is der ek noch in opfallende klank-herhelling dwers troch de ballade hinne: yee O - hee O; thee O - frie O; drie O - mee O; me O - sea O; see O - bee O; me O - me O.

4. Al dizze herhellingen - fan hokfoar soarte ek - meitsje dat dizze ballade in stadigen gong hat; it hjir en dêr dactyliske rythme giet dêr wol tsjin yn, mar makket dy gong net libbener dat makket.

En is dy stadigens net krekt, fan pas? It skept alderearst in greate spanning, ear't de forklearring fan it bluodderich swurd jown wurdt yn it wurd 'fadir'. Gjin bist, mar in minske - en in bisibbe minske! - It resolút oanfurdigjen fan de straf makket de middenmoat fan de ballade út; de tragyk wurdt fan in nije spanning djipper: de mem neamt hwat de soan op ierde bynt en hwat him leaf is - syn bisittingen, syn wiif en bern, en harsels as mem - Is it om him ta ynkear to bringen? Is it narjen? As in tongerslach komt de lêste rigele: de mem hat de soan ta de moard oanset! Germaensk-ûnmeilydsum hat er har dêrom forflokt.

It refrein - hjir part fan it forhael, en hieltiid folge fan it smertlik oandwaende 'iiou' -, in marteljende, stees wer op-klinkende rop as it is, suggerearret in sfear fan forskuorrende riedeleazens.

Men mei sizze, dat poëtysk sjoen dizze ballade op 'en effektyfsten yninoar sit.

III

Yn de oersetting fan Salverda falt it jin daliks op, dat de ûndertitel

dy oersetting karakterisearret as 'yen âde Romancé'; dat is prinsipiëel mis. Likegoed is it mis, dat Salverda de sprekkers - (Everts) Mem en Evert - apart oanjoet: dat is ûnballadysk. Wol is it goed (de ballade is ynternasjonael forspraet en hat him oeral nasionaal oanpast), dat, de entouraezje oer alle boegen forfryske is. Ek is Edward as persoan net degradearre: Evert stiet mei syn 'haucke', syn 'schimmel' en syn 'huwz en hoaf' as in jonker foar ús.

De herhelling fan fraech en andert yn elke strofe is ek goed biwarre bleaun; de parallel fan de him stadich ûntjaende herhelling is lykwols raer yn 'e knipe kaem:

'Ick sloeg dear mey mijn haucke dea', 'Ick sloeg ynn' haest mijn schimmel dea', 't Iz heyte-bloed: - uwz heyt sloeg 'k dea'.

Salverda hat hjir, sûnder dat it hoegde, fariaesje oanbrocht: it 'ijnn' haest' is dêrom in ûnballadyske tafoeging; krekt sa hat de herhelling fan 'heyte' - 'hey' (hoe effektyf soks op himsels op sa'n stuit en yn oar forbân ek wêze mei!) yn it ramt fan de ballade hwat fan in wanklank wei.

De twadde parallel hat yn 'e oersetting ek fan syn foarm forlern: 'Ho schil't den mey dijn huwz en hoaf', 'Het schille den den dijn wiif in bern', 'In het, het schil dijn memme nu'.

Benammen it 'het, het' (str. VII) is steurend (likefolle as it 'ho, ho' (IV), yn de oerienkomstige rigel, dy't, lyk as yn 't origineel, yn 'e oersetting ek min ofte mear yn 'e parallel past). It resultaat is ûnnedich to fariearre.

Om lykwols it gelikense 'iiou' de hiele ballade troch fan eat korrespondearjends to forfangen, hie in al to swiere opjefte west. Dêr moast yn it Frysk wol forskaet komme, it 'eeou' (IV,VI) komt it origineel binei; it 'oanou' (I, V, VII) en it 'ienou' (II), mei har mankelyk - oandwaende n-bining, passe hjir tige. It 'smert - O' - 'hert - O' (III) is, mei dy skerpe t-lûden, yn dit ramt in spitige dissonant.

Yn it refrein docht foaral it fan emoasje laden 'Memme' it bisûndere goed.

2. Oare deugden en lekken en brekken systematysk har gerak jaen, soe yn dit bistek misstean. Wy kinne nou al konstatearje, dat ek dizze oersetter offers bringe moatten hat, mar mear brocht hat, as de twang him oplei. It nèt-perfoarst-nedich oanbringen fan fariaesjes op biskiedende plakken (wylst dêrfoaroer rhythmysk alles normalisearre is!) bitsjutte yn dit gefal oars neat as it forlern gean litten fan in tige wichtich ballade-yngrediënt, en sadwaende op it ballade-mêd it skeinen fan in middel ta poëtysk effekt. Der bliuwt aldergeloks yn 'e oersetting genôch to genietsjen oer: in konklúzje, dy't it origineel as ballade tige heechset, en tagelyk Salverda nou samar net foroardielje wol: hy is fierders bêst yn 'e sfear bleaun, hwat ek út syn wurdkar bliken docht. In rigel as. 'In dat dogt my so oon. - O!' mei men sûnder mear masterlik neame, hwat binammen ek jildt foar de lêste rigele: 'Y hisne er my to oon.- O!'

3 Op himsels bisjoen is 'Evert' net in ûngeef gefal (hoewol 't ek sa guon biswieren hâlde!); foar in 'Romance' is der fierstentofolle fan it ty-

pysk ballade-patroan yn hingjen bleaun; mar as ballade is 'Evert' forbastere.

Taheakke:

Wy hawwe 'Evert' in forbastere ballade neamd yn de wittenskip dat de oersetting - in persoanlike died! - yn 'e groun fan 'e saek nea wer in ballade wurde koe. Einliks hiene dêrta de wurden ûnder it folk reitsje moatten, de rigels fan minsketongen bislipe en biskjirre wurde moatten. Mar mei itselde rjocht dêr't men 'it grêfskrift' fan in ballade tsjintwurdich noch in 'ballade' neamt, mei men in oersetting, dy't oan 'e oerset-easken safolle mooglik foldocht, 'folksk' en 'ûnpersoanlik' bliuwt, (en sa allinne fan de âlde primitive tsjoen in oandwaenlike ôfglâns jaen kin), ek noch in 'ballade' neame: hwat 'Evert', fanwegen syn ûnballadyske opset en fariaesjes, al net barre mei (de persoan fan de oersetter hat him oan it ûnpersoanlike net genôch ûndergeskikt makke).

Oars is it mei de origineel-persoanlike balladen, sa as dy fan Tamminga yn Fryslân; dy brûke it âlde ballade-prosédé - op himsels in biwiis dat de folksballade poëtyske wearde hat - troch in macht fan yn wêzen ûnballadyske en persoanlik-optochte matearje hinne; dy nij-skepen kunstballaden' hawwe har bisteansrjocht dûbeld en dwers biwiisd, mar se binne oars en moatte uteraerd oars wêze: simpelwei, omt se oars ûntsteane.

Grins, 31-1-1952.

Klaes Dykstra.